

- 11 Mackiewicz (CAT) *St. Historia Polski od 11 listopada 1918 r. do 5 lipca 1945 r.* – Londyn, 1941 – 584 s.
- 12 Mędrzecki W. *Województwo wołyńskie 1921-1939. Elementy przemiań cywilizacyjnych, społecznych i politycznych* – Wrocław, 1988. – 199 s.
- 13 Stawiecki P. *Następcy Komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej* – Warszawa, 1969. – 322 s.

Komar V.

THE PROBLEMS OF VOLYN EXPERIMENT REALIZATION IN 1935-1938

The author dwells upon the problems of realization of political experiment, which took place in Volyn under the command of voivode G.Yusevskiy in 1928-1938 and presupposed state assimilation of the Ukrainians. It is proved that under the circumstances of state political situation changes, the experiment lost its actuality and failed having met the strong counteraction of government bodies and the Ukrainian and Polish society representatives.

В.Я. Ходак

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОУН (1929-1936 рр.)

Однією з підвалин стратегії і тактики Організації українських націоналістів (ОУН) стало проголошення орієнтації на власні сили у боротьбі за українську державу. Однак з практичного боку націоналісти не відмовлялися від використання у ній сторонніх чинників. Такий стан речей зумовлювався усвідомленням провідниками ОУН неминучості нової європейської війни та перегляду версальської системи кордонів. Звідси виплило розуміння безперспективності реального досягнення державної самостійності України у протиставленні з Варшавою і Москвою без підтримки зовнішніх сил.

Аналізуючи міжнародну ситуацію початку 1930-х років, націоналісти зробили висновок, що в Європі сформувалися два основні політичні табори – ревізіоністичний та антиревізіоністичний, у які входили найбільші тогочасні противники української незалежності: до першого – СРСР, до другого – Польща. По різні боки знаходилися також потенційні прихильники позитивного вирішення українського питання – Італія, Німеччина та Чехословаччина. З цього погляду, орієнтація на табір найвірогідніших союзників – ревізіоністів, виглядала недоречною. Тому націоналістичний актив вирішив стати осторонь ворогуючих таборів, а для досягнення власної геополітичної мети здобувати підтримку серед прихильників у різних таборах і, особливо, серед тогочасних нейтральних держав, які могли б у майбутньому відігравати роль арбітрів [5, с.320].

Так само, виходячи з власних інтересів, формувалися геополітичні плани ОУН. У їх основу була покладена ідея споконвічної ворожості Москви і Варшави до України. Тому майбутнє східноєвропейського політичного укладу оунівцям вбачалося як блок народів від Балтики до Каспію та Уралу, який відділяв би Росію від Польщі, оточував останню "залізним обручем", а також обмежував доступ Росії на Захід, спрямовуючи її зовнішньополітичний вектор в Азію. До згаданого блоку мали входити всі поневолені народи Східної Європи (Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан), держави, які мали територіальні претензії до ворогів української державності (Німеччина) або відчували від них загрозу своєму існуванню (Литва, Естонія, Латвія, Фінляндія) [2, с. 115].

Безумовно, що серед зазначених держав та народів провідне місце на той час займала Німеччина, оскільки була не тільки високорозвиненою державою, але й виступала потужним чинником європейської політики і дипломатії. Власне, тому на неї, як на найвірогіднішого союзника, були звернуті погляди проводу ОУН.

Окрім того, до пронимецької орієнтації спричинив, безперечно, факт одночасного перебування України та Німеччини в конфлікті з Польщею, що, в свою чергу, формувало базу спільних інтересів. Це відобразалося не тільки у продовженні формального визнання українських дипломатичних, торговельних та інших місій у 20-і роки, але й певною матеріально-технічною допомогою урядам ЗУНР і УНР у час їх визвольної боротьби. Після закінчення визвольних змагань Німеччина стала притулком багатьох українських політичних емігрантів і груп різних ідеологічних орієнтацій, зокрема, гетьмана Павла Скоропадського, колишнього президента ЗУНР Євгена Петрушевича, полковника Остряниці та його руху Українського Вільного Козацтва. Згодом Українська війська організація (УВО) (далі – ОУН) утворила осередок своєї діяльності в Німеччині [10, с. 852].

Тому не дивно, що перші контакти з німецькою стороною зав'язувалися ще керівництвом УВО на зламі 1921-1922 років [12, с. 51-52]. Розвивалися вони по лінії ведення розвідки на користь Німеччини [16, с. 56-57]. Однак на заваді переходу цих стосунків на вищий, офіційний рівень стала урядова політика Веймарської республіки, яка робила наголос на співпраці з УНДО стосовно української проблеми в Польщі та з гетьманом П. Скоропадським як репрезентантом Великої України [10, с. 856].

Підтримка останнього посилилася з 1925 року, коли президентом Веймарської республіки став фельдмаршал Гінденбург, який зміцнив урядові позиції німецької аристократії. Деякі високопосадові особи з того кола мали безпосередній зв'язок з гетьманським урядом ще у 1918 році і, ймовірно, вважали гетьманську державну систему за найбільш відповідну для поширення німецьких економічних інтересів в Україні на випадок

кардинальної зміни її політичної системи. Тому значно зросла допомога П.Скоропадському, що полягала у виділенні гетьману персональних фондів, створенні підконтрольного йому Українського наукового інституту в Берліні [10, с.859].

На противагу очевидної підтримці П.Скоропадського, архіви Міністерства зовнішніх справ Веймарської республіки, як зазначає дослідник проблеми І.Каменецький, не згадують нічого про співпрацю чи фінансову підтримку німецьким урядом УВО і ОУН, їх діяльності чи провідних особистостей. Однак існують згадки про контакти між УВО-ОУН та молодшими офіцерами з відділу військової розвідки [10, с.855].

Проте уже в 1928 році стосунки німецьких військових з оточенням Євгена Коновальця помітно ускладнилися. Цьому спричинилися арешти майже ста членів УВО, котрих поляки звинуватили в шпигунській діяльності на користь третьої сторони. Судові процеси, широко коментовані пресою, неоднозначно розцінювалися українським населенням Польщі. За цих обставин, під впливом П.Скоропадського, командувач рейхсверу генерал Гренер тимчасово припинив контакти з УВО [12, с.53].

Кризу взаємовідносин між націоналістами та Німеччиною засвідчує лист Є.Коновальця від 1930 р. до членів Проводу українських націоналістів (ПУН), у якому зазначається, що УВО ("Спілка") "не відкидала б помочі Німеччини, коли б та хотіла її дати, але, на жаль, ідеї Спілки не йдуть в шпир з основними лініями німецької політики і для того не тільки не може бути балачки в даний момент про якусь активну допомогу, але навіть про імпагіт німецького громадянства до спілчанської акції" [11, с.64-65]. А наприкінці 1931 р. у приватній бесіді з майбутнім єпископом Української Автокефальної (соборноправославної) Церкви Є.Бачинським Коновалець сказався, що вже давно мріє про припинення будь-яких взаємин з німцями, яким не вірить "на понюх табаки", бо вони, найвірогідніше, зрадять українців та загарбають нашу батьківщину [6, с.719].

Практичним наслідком кризи відносин між ОУН та Німеччиною стали перенесення Коновальцем організаційного центру діяльності з Берліна до Женеви, з одного боку, та заява у вересні 1931 р. міністра прикордонних справ Курціуса про припинення будь-якої співпраці з ОУН, з іншого [16, с.115].

Нові надії пробудив прихід до влади у Німеччині націонал-соціалістів. Польський дослідник Р.Тожецький, посилаючись на документи з польських архівів, твердить, що ще з 1932 р. члени ПУНу Ріко Ярий та Микола Сціборський були офіційними представниками ОУН при штабі Гітлера [16, с.116].

Однак німецький націонал-соціалізм, у якому українські націоналісти убачали, перш за все, співзвучний молодий революційний рух, поставився

вельми неприхильно до ОУН. Це впливало не тільки з аналізу домінуючої в правлячій Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП) концепції завоювання “життєвого простору”, але й з розвитку практичних зносин між НСДАП та представниками ОУН.

Підтвердженням вищесказаного можуть слугувати події травня 1933 року, коли певні елементи з ОУН під керівництвом Р. Ярого, ймовірно вважаючи, що тепер можуть розраховувати на урядову підтримку, зробили спробу взяти під свій контроль Український науковий інститут у Берліні. На заваді їм став куратор інституту генерал Гренер, який, маючи сильну підтримку з боку Бюро зовнішньої політики НСДАП, протягом кількох днів ліквідував вплив ОУН у згаданому закладі [10, с.867].

Розголошений українськими політичними противниками ОУН, цей інцидент був інтерпретований польською пресою як доказ, що Є. Коновалець і Р. Ярий є німецькими “агентами”. Зокрема, у жовтні 1933 р. “*Ilustrowany Kurier Codzienny*”, “*Dziennik Poznanski*”, “*Gazeta Poranna*” звинуватили ОУН у підпорядкованості Берліну, запозиченні ідеології та програми у нацистів, отриманні від них фінансової допомоги. Зрозуміло, що ці звинувачення носили загальний характер, оскільки ні тоді, ні надалі польська сторона не змогла представити документальних доказів цих тверджень [13, с.40-41]. Більше того, наступні події відверто підкреслили кардинальні розходження між планами ОУН та німецькою урядовою політикою.

Уже в червні 1933 р. на конференції ОУН у Берліні Є. Коновалець у різкій формі висловився проти нав'язування відносин з гітлерівцями, мотивуючи свою позицію негативним ставленням націонал-соціалістичної партії до всіх народів Східної Європи – до слов'ян у цілому, а до українців зокрема. За такої ситуації, зауважив Коновалець, контакти з НСДАП можливі тільки в особистій, приватній площині [7, с.476-477].

Зі свого боку, німці теж не прагнули співпрацювати з ОУН, але намагалися використати її у своїх зовнішньополітичних комбінаціях. Проте свідчать вимоги, поставлені перед Є. Коновальцем у грудні 1933 р. колегією високопосадових осіб з Бюро зовнішньої політики, рейхсверу та гестапо. Зокрема, оунівцям ставили завдання обмежити терористично-диверсійну роботу проти Польщі і активізувати її проти СРСР, Румунії та Чехословаччини [16, с.129].

Нав'язуване ОУН зміщення акцентів діяльності зумовлювалося початком польсько-німецького зближення, що руйнувало певні плани та надії українських націоналістів.

26 січня 1934 р. відбулося підписання німецько-польського пакту про ненапад строком на десять років. Цей договір, підготовлений у цілковитій таємниці, проголошував бажання обох урядів започаткувати новий етап у міждержавних відносинах на основі мирних і добросусідських взаємин [8, с.146].

Зближення найвірогіднішого союзника з непримиренним супротивником було боляче сприйнято в провідних колах ОУН. У “Розбудові нації” 18 травень – червень 1934 р. з’явилася велика стаття представника Коновальця у Римі Євгена Онацького про “Ідеологічні й тактичні відмінності між фашизмом й націонал-соціалізмом”, у якій засуджувався фанатизм і нетерпимість внутрішньої й зовнішньої політики націонал-соціалізму [3].

Ще гострішою була реакція ОУН на політичному терені. Зокрема, представник Є.Коновальця у Великобританії Євген Ляхович під час зустрічі з членом англійського парламенту Меленом заявив, що підписання польсько-німецького пакту унеможливило будь-які зв’язки українських націоналістів з Німеччиною [1, арк.75].

Непродуманість такої заяви визнав сам Є.Коновалець. У директивах, направлених Є.Ляховичу, він підкреслив, що все ще вважає німців чинником, який можна використати як проти поляків, так з часом і проти “червоних”. Аргументуючи неможливість розв’язати східне питання без участі Берліна та слабкою надією отримати допомогу від Великобританії, Є.Коновалець вважав неприпустимим “зривати всі мости” з Німеччиною та йти провальним шляхом політики найменшого опору [1, арк.162].

Напруженість в оунівсько-німецьких стосунках значно посилилася після екстрадиції М.Лебеда – особи, причетної до замаху на польського міністра внутрішніх справ Б.Перацького у червні 1934 року. Негайна екстрадиція Лебеда до Варшави виглядала ще більш викликаючою через відсутність відповідних домовленостей між Польщею та Берліном, а також повною деконспірацією з боку Лебеда по прибутті на територію Німеччини, що свідчило про високий ступінь довіри останнього німецькій владі [17, с.25].

Екстрадиція викликала нову хвилю обурення націонал-соціалістичною політикою в лавах ОУН. У “Розбудові нації” з’явилася чергова стаття Є.Онацького під назвою “Культ успіху”, в якій автор ще безжалісніше критикував німецький менталітет та націонал-соціалістичну расистську теорію [4].

Означені події стали початком припинення, на певний час, стосунків між ОУН та Німеччиною. Про це, зокрема, свідчить доповідна записка високопоставленої особи Бюро зовнішньої політики НСДАП Арно Шікенданца, у якій вказується, що вже на другому році існування Третього рейху Коновалець покинув Німеччину і розгорнув серед українців явну спрямовану проти неї агітацію [13, с.467]. Припинилися відповідні взаємини і з німецькими військовими. 15 травня 1936 року військовий райхсміністр у таємному листі, адресованому міністру закордонних справ Райху, визнав кількарічну відсутність контактів між військовим міністерством та українськими націоналістами [13, с.52].

Таким чином, вищенаведені документи та матеріали переконливо свідчать, принаймні для досліджуваного періоду, про помилковість широкорозповсюдженої тези радянської історіографії про перебування ОУН на службі в націонал-соціалізму. Вище керівництво націоналістів розглядало Німеччину, перш за все, як основний допоміжний чинник у боротьбі з Польщею та СРСР. Однак вороже ставлення керівництва НСДАП до ОУН призвело на середину 1934 р. до повного припинення співпраці між ними. Доказом зазначених тверджень слугує і той факт, що верхівка ОУН не замикалася на нав'язуванні контактів з Німеччиною, а прагнула заангажувати в справу вирішення української проблеми якомога більше держав.

З цього приводу Є.Коновалець зазначав: "В політиці мусить бути все аксіом не узалежнювати себе від одного контрагента. Ми мусимо так вести нашу акцію, щоби якраз через скріплювання наших позицій в одній і другій державі викликувати в них обох щораз більше заінтересування до нашої проблеми" [1, арк.162].

Ідеальним варіантом діяльності ОУН на міжнародному полі, на думку Є.Коновальця, було б зацікавлення у позитивному вирішенні українського питання трьох держав: Німеччини, Італії та Великобританії [1, арк.162-163].

Відносини націоналістів з фашистською Італією зав'язувалися за активної участі колишнього дипломатичного представника УНР у Римі Є.Онацького, котрого влітку 1930 р. Є.Коновалець особисто запросив вступити до лав ОУН. Уже в середині 30-х років політичні противники ОУН були змушені визнати, що діяльність Онацького спрямована "на визнання Коновальця українським національним провідником і дискредитацію УНР" [11, с.77].

У цілому, Рим прихильно ставився до української проблеми. Про це свідчить хоча б офіційний комунікат італійського уряду 1931 року, в якому висловлювалася підтримка українській міжнародній протестаційній акції, викликаній недотриманням Польщею прав національних меншин [15, с.185].

Частково інтерес Італії до співпраці з ОУН підігривався тим, що в правлячих колах цієї країни визрівала ідея створення італійських колоній на берегах Чорного і Каспійського морів [11, с.78]. Тому Італія була однією з перших європейських держав, яка хотіла дізнатися про конкретні плани Гітлера на сході Європи та намагалася схилити Німеччину "новопорядкувати" його "по принципу національностей" у співпраці з Італією. З початком 1934 року італійські емісари чимраз частіше і конкретніше намагалися винести обговорення цієї проблематики з Німеччиною на офіційний рівень. При цьому постійно наголошувалося, що метою італійської зовнішньої політики є розчленування Радянського Союзу на

ніональні держави, а також забезпечення італійських торговельних зв'язків з Україною та Кавказом. Однак на запити зацікавленої сторони німецькі кола, як правило, давали загальні відповіді у формі антикомунізму, подібності націонал-соціалістичної і фашистської ідеології тощо [10, с.872-873].

Важлива роль у проведенні зазначених переговорів належала Енріко Інсабато – визначному італійському журналісту й політику та одночасно довіреному Муссоліні, якого Є.Коновалець називав “наш давній приятель” [1, арк.163]. На початку 1934 року Е.Інсабато відвідав ряд європейських країн, збираючи докладну інформацію про українців та кавказькі прооди, і, серед інших, мав зустрічі з провідником ОУН [6, с.727].

Римський емісар заявив Коновальцю про незгоду як самого дуче, так і усієї італійської політики з тим, щоб німці мали виключний вплив на Україну, але одночасно підкреслив, що Італія не піде на жодні комбінації в українській проблемі, які були б протилежні інтересам Німеччини [1, арк.163].

Таким чином, зацікавленість Італії у перебудові східноєвропейського простору на основі існування національних держав зумовлювала сталу підтримку нею національно-визвольних рухів народів СРСР, репрезентантом яких з українського боку була ОУН. На підтвердження цього слід зазначити, що з 1936 р. Рим став місцем перебування ПУН. Зі свого боку, італійська заангажованість дозволяла ОУН сподіватися певною мірою на відповідну матеріально-моральну підтримку офіційного Риму та, одночасно, використовувати її для побудови нових комбінацій у міжнародних відносинах.

Необхідним було б, на нашу думку, прослідкувати за зв'язками націоналістів з Великобританією – тогочасною європейською твердиною демократії, тим більше, що вона займала значне місце в геополітичній стратегії ОУН.

Зауважимо, що на відміну від Берліну, Парижу й Варшави Лондон не був осередком української політичної еміграції і “проанглійська” орієнтація в українській політичній думці наприкінці 20-х років була розвинута слабо. Та й з англійського боку зацікавлення Україною та її долею також не було надто широке. Британський українофіл міжвоєнного періоду журналіст Ланселот Лотон писав у 1934 році: “Вражає... що аж донедавна мало хто в Англії взагалі чув про Україну” [9, с.883-884]. За таких умов налагодження стосунків ОУН з британськими офіційними чинниками дещо затягнулося. Перші контакти датуються 1933 роком – часом приїзду до Лондона представника Є.Коновальця Є.Ляховича.

Основним напрямком діяльності Є.Ляховича у Великобританії стало поширення відомостей про український самостійницький рух, подання відповідних меморандумів до міністерства зовнішніх справ, подолання

упередженого ставлення до оунівців як “германофілів”. У цілому, місія Є.Ляховича досягла певних успіхів, про що в червні 1935 р. констатував у одному зі своїх листів Є.Коновалець [14, с.913-916].

Ще однією державою, на якій, на думку Є.Коновальця, мала би сконцентруватися особлива увага ОУН, була Японія [14, с.923]. Зацікавленість націоналістів у її залученні до справи боротьби за незалежність України випливала з висновку про неминучість збройного конфлікту між Японією й СРСР, який, найвірогідніше, проходитиме на території Зеленого Клину, населеного, переважно, українцями.

Полковник В.Колосовський в аналітичній записці, направлений в 1934 р. Є.Коновальцю, зазначав: “Захоплення японцями цілого радянського Далекого Сходу стає на порядок денний світової політики... Абсолютно в інтересі Японії є утворення на Далекому Сході Української колоніальної Держави, будемо називати її “Зелена Україна”. В перетрактаціях з японськими представниками нам треба висувати наші інтегральні права на ці землі... Мінімальні границі “Зеленого Клину” очевидно нас не можуть задовольнити. Треба висувувати наші права на цілий радянський Далеко-Східний Край, тобто ще на території Сахалінської, Алданської, Колимської й Камчатської округ” [1, арк.160].

Зносини з японською стороною ОУН нав'язала на початку 1933 р. Будувалися вони на рівні особистих контактів Є.Ляховича та барона Убумі Іто, голови японської дипломатичної місії в Женеві, згодом посла у Парижі, а від 1935 року – у Варшаві [9, с.899].

Зауважимо, що в досліджуваній період японо-оунівські зносини обмежилися даним рівнем, та не перейшли в практичну площину.

Отже, у зовнішньополітичній діяльності ОУН орієнтувалася на чотири держави: Німеччину, Італію, Великобританію та Японію. Така позиція зумовлювалася не лише адекватністю реальної потужності цих держав до поставленої проблеми (незалежність України), але й висновками стосовно місця майбутньої української держави у світовому геополітичному просторі. На думку націоналістів, лише самостійна Україна могла б встановити політичну рівновагу як на європейському континенті (у трикутнику Україна – Німеччина – Італія), так і в Азії (у трикутнику Україна – Японія – Англія) [1, арк.49].

Таким чином, пошук оптимальних зовнішньополітичних орієнтацій був важливим відтинком діяльності ОУН. Він ґрунтувався на двох основних принципах – незалежність та соборність української держави. Виходячи з цих засад, ОУН намагалася залучити до справи боротьби за незалежність України якомога більше міжнародних сил, серед яких чільне місце відводилося Німеччині та Італії. Активні спроби націоналістів зав'язати широкі політичні стосунки з Великобританією свідчать про домінування

Ходяк В.Я. Зовнішньополітичні орієнтації ОУН (1929-1936 рр.)

в зовнішньополітичній діяльності ОУН орієнтації саме на реальні сили, що змогли б бути корисними для боротьби за незалежність, а не на тоталітарні режими. Це підтверджує і напруженість у взаєминах ОУН та націонал-соціалістичної Німеччини на противагу певним успіхам у сфері популяризації діяльності українських націоналістів на території Англії.

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.3833, оп.3, спр.1.
2. Мартинець В. Українська справа та її зовнішнє ставлення // Розбудова Нації. – 1930. – Ч. 5-6.
3. Онацький Є. Ідеологічні й тактичні розходження між фашизмом і націонал-соціалізмом // Розбудова Нації. – 1934. – Ч.5-6.
4. Онацький Є. Культ успіху // Розбудова Нації. – 1934. – Ч.7-8.
5. Онацький Є. На міжнародні теми // Розбудова Нації. – 1930. – Ч.11-12.
6. Бачина-Бачинський Є. Є. Коновалець у Женеві // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.701-745.
7. Врецьона Є. Мої зустрічі з полковником // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974.
8. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – Київ, 1995.
9. Зеленко К. Великобританія і Україна // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974.
10. Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974.
11. Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929-1941 рр.). – К., 1998.
12. Кентій А.В. Українська військова організація (УВО) в 1920-1928 рр. Короткий нарис. – К., 1998.
13. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993.
14. Ляхович Євген. Діяльність ОУН у Лондоні в 1933-1935 роках // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974.
15. Онацький Є. У Вічному Місті (Уривки листування Є.Онацького з полк. Є.Коновальцем 1931 р. // Організація Українських Націоналістів. 1929-1954. Збірник статей у 25-ліття ОУН. – Б.м., 1955.
16. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933-1945). – Warszawa, 1972.
17. Zelecki W. Zabyjstwo ministra Pierackiego – Warszawa, 1995.

Khodak V.

FOREIGN ORIENTATIONS OUN (1929 - 1939)

A study throws light on foreign orientations OUN in between-war period. In this context relations of the Ukrainian nationalists with Germany, Italy, the Great Britain and Japan are analyzed. The author comes to a conclusion, that external political activity OUN orientation to real forces which could help with struggle for the Ukrainian independence, instead of on totalitarian modes was dominant in.